

prostoru yak pragmatychnyi skladnyk rozvytku informatsiinoi pedahohyky. Vyshcha osvita Ukrainy, 2012, № 1, pp. 25–30. [in Ukrainian]

3.Климчук В. О. Методика дослідження внутрішньої мотивації / В. О. Климчук, В. В. Горбунова // Практична психологія та соціальна робота. – 2011. – № 2. – С. 11–15. / Klymchuk V.O. Metodyka doslidzhennia vnutrishnoi motyvatsii. Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota, 2011, № 2, pp. 11–15. [in Ukrainian]

4.Кримський С. Б. Запити філософських смислів / С. Б. Кримський. – К. : ПАРАПАН, 2003. – 240 с. / Krymskyi S.B. Zapyty filosofskykh smysliv. Kyiv, 2003, 240 p. [in Ukrainian]

5.Молодиченко В. Глобалізація цінностей у контексті освітніх практик / В. Молодиченко // Вища освіта України. – 2009. – № 3. – С. 78–82. / Molodychenko V. Hlobalizatsiia tsinostei u konteksti osvitnikh praktyk. Vyshcha osvita Ukrainy, 2009, № 3. pp. 78–82. [in Ukrainian]

Дата надходження статті: «8» жовтня 2015 р.

Стаття прийнята до друку «29» жовтня 2015 р.

Рецензенти:

Луцан Н. – доктор педагогічних наук, професор

Хороб С. – доктор філологічних наук, професор

Титунь Оксана – доцент кафедри іноземних мов Державного вищого навчального закладу «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», кандидат педагогічних наук, e-mail: tytun_oksana@ukr.net

Tytun Oksana – assistant professor of the department of foreign languages of SHEE «Vasyl Stefanyk Precarpathian National University», candidate of pedagogics, e-mail: tytun_oksana@ukr.net

УДК378.046.4: 376.112.4 (376.545)

ВІКТОРІЯ УШМАРОВА,

кандидат педагогічних наук, доцент

(Україна, Харків, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди)

VIKTORIYA USHMAROVA,

candidate of pedagogics, assistant professor

(Ukraine, Kharkiv, H .S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University)

Наступність як принцип формування готовності вчителів початкової школи до роботи з обдарованими учнями в системі неперервної освіти

Succession as the Principle of Formation of Readiness of Teachers of Primary School to Work With Gifted Pupils in the System of Continuous Education

У статті розглянуто основні аспекти феномену наступності у межах філософських, культурологічних, соціологічних, психологічних, педагогічних наук. У результаті наукового пошуку встановлено, що наступність розглядається як методологічний, загальнопедагогічний та дидактичний принцип. Обґрунтовано сутність принципу наступності як методологічного принципу дослідження проблеми формування готовності вчителів початкової школи до роботи з обдарованими учнями в умовах неперервної педагогічної освіти. Встановлено, що наступність забезпечується за рахунок узгодженості та взаємозв'язку цілей, змісту, методів формування готовності вчителів початкової школи до роботи з обдарованими учнями у педагогічному ВНЗ і закладах післядипломної педагогічної освіти та завдяки дотриманню наступних умов: урахування наявного рівня готовності до роботи зі обдарованими і послідовне його підвищення, опора на досвід, цілісний характер процесу формування готовності до роботи з обдарованими учнями.

Ключові слова: *наступність, неперервна педагогічна освіта, готовність, обдаровані учні, вчитель початкової школи.*

The main aspects of the phenomenon of succession within the philosophical, cultural, sociological, psychological and pedagogical sciences have been discussed in the article. As a result of scientific research it has been found that in the context of continuous education researchers distinguish several levels: the first level – the succession as a methodological regularity of development of individual in the system of continuous education; the second level - the succession as general and pedagogical principle on

the basis of which the integral pedagogical process operates in system of continuous education; the third level – the succession as a didactic principle, which, together with other didactic principles provides an integral perception of courses of study; the fourth level – the succession as a single methodological principle of teaching. The essence of the principle of the succession as a methodological principle of investigation of the problem of formation of readiness of primary school teachers to work with gifted pupils in conditions of continuous pedagogical education has been determined. It was proved that succession is ensured on the basis of coordination and relationship of goals, content, methods of forming of readiness of primary school teachers to work with gifted pupils in pedagogical universities and postgraduate pedagogical institutions and according to the following conditions: taking into account the existing level of readiness to work with gifted and its consistent promotion, support to experience the integral nature of the process of formation of readiness to work with gifted pupils.

Key words: *succession, continuous pedagogical education, readiness, gifted pupils, teacher of primary school.*

Постановка проблеми у загальному вигляді... Обґрунтування принципу наступності формування готовності вчителів початкової школи до роботи з обдарованими учнями обумовлене концептуальною ідеєю переходу до нової освітньої парадигми неперервної освіти і стратегією становлення нової моделі вітчизняної освіти у зв'язку з викликами цивілізації й формуванням нових освітніх потреб людини.

Аналіз досліджень і публікацій... В рамках філософського підходу (Г. Гегель, М. Каган, Е. Маркарян та ін.) наступність аналізується у зв'язку із законами діалектики. Вона постає як взаємозв'язок між старим і новим, між минулим, сьогоденням і майбутнім. Наступність передбачає не скасування (заперечення) старого, а збереження, розвиток того раціонального, що вже було досягнуто, тим самим забезпечується неперервність розвитку. Завдяки наступності зберігається стійкість і цілісність розвитку природи і суспільства.

У філософії виокремлюють два основних види наступності – «горизонтальну» і «вертикальну». «Горизонтальна» наступність передбачає процес кількісних змін, що відбуваються в рамках одного рівня. «Вертикальна» наступність – процес якісних змін на різних рівнях.

З точки зору культурологічного підходу наступність іманентно властива культурі. Представники культурологічної науки (М. Каган, Л. Коган, Е. Маркарян та ін.) розглядають наступність у зв'язку з такими спорідненими категоріями як культурна спадщина, соціальна пам'ять, культурний розвиток та ін. Завдяки наступності здійснюється накопичення, зберігання, передача і зміна соціокультурного досвіду. Механізми наступності в культурі постають у матеріальній і нематеріальній формах. До перших належать предмети побуту, твори мистецтва, ремесла тощо, до других – мова, архетипи, міфи, традиції, звичаї, «соціокод» тощо [1].

З соціологічної точки зору (С. Архипова, К. Манхейм, Н. Михайловський, П. Сорокіна, Т. Парсонс, Г. Спенсер та ін.), наступність є частиною соціального розвитку. У науковій літературі наступність аналізується на макро- і мікросоціологічному рівнях.

Прихильники макросоціологічного підходу пов'язують наступність з такими явищами як зміна, еволюція, прогрес, розвиток, становлення, традиція, інновація тощо. Під наступністю розуміється послідовна зміна стадій розвитку, яка одночасно забезпечує стабільність і зміну суспільства, а також взаємодію різних соціальних структур, систем, інститутів один з одним.

У мікросоціології наступність аналізується в рамках повсякденного світу, як світу інтерсуб'єктивного, в якому злиті воедино минуле, сьогодення і майбутнє. Дії і взаємодії, здійснювані людьми, володіють наступністю за своєю природою, оскільки визначені минулим досвідом, який актуалізується в сьогоденні, і впливають на майбутнє [1].

У психологічній науці (Б. Ананьев, Л. Виготський, О. Леонт'єв, Г. Люблінська, Н. Менчинська, Г. Орлова, П. Гальперін, С. Рубінштейн, Н. Талізіна та ін.) інтерес до феномену наступності виявляється, насамперед, у віковій психології та психології розвитку. Наступність визначається тут як атрибутивна властивість розвитку особистості, де періоди її становлення послідовно змінюють один одного.

Таким чином, наступність постає як об'єктивна необхідність, умова і закономірність процесу існування і розвитку природи, суспільства, особистості.

Ідея наступності в педагогічній науці представлена в класичних роботах в різних аспектах. Ідеї самоосвіти і принцип систематичності і послідовності, поступового розвитку різноманітних знань, коли «подаліше завжди ґрунтується на попередньому, а попереднє зміцнюється наступним» розкриваються в працях Я. Коменського. В історичному контексті педагогічного знання трактування наступності в роботах зарубіжних вчених узгоджувалося зі змістом освіти і процесу навчання (представники французького матеріалізму К. Гельвецій, Д. Дідро, Ж. Кондоре). В ідеях швейцарського педагога І. Песталоцці вона трактується як неперервний і поступовий рух до

пізнання, в ідеях німецького педагога-гуманіста А. Дістервега – як зв'язок попереднього матеріалу з наступним за умови певної самостійності учнів.

Подальшого розвитку теоретичне уявлення про наступність набуває в роботах П. Каптерева як ідея зовнішньої і внутрішньої сторін перебігу педагогічного процесу, що реалізує провідну функцію – розвиток особистості; В. Вахтерова як ідея додаткової освіти; К. Ушинського як інтерпретація антропологічної сутності процесу навчання; М. Пирогова, Л. Толстого та інших як ідея самоосвіти та принципу природовідповідності на основі морально-гуманістичної парадигми; в роботах К. Вентцеля, Є. Тихеевої, І. Сікорського, В. Бехтерева та інших з педагогіки дошкільного дитинства [2].

У контексті загальнонаукових теорій процесу навчання проблема наступності отримала глибоке теоретичне дослідження в працях Ю. Бабанського, В. Леднева, І. Лернера, М. Скаткіна та ін.; розкриття сутності наступності як принципу дидактики – в роботах О. Вашуленко, Ш. Ганеліна, В. Давидова, М. Данилова, О. Савченко та ін.

Формулювання цілей статті... Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні принципу наступності як методологічного принципу формування готовності вчителів початкової школи до роботи з обдарованими учнями в умовах неперервної педагогічної освіти.

Виклад основного матеріалу... Загальносвітова тенденція переходу від дискретно-ступеневих форм освіти до цілісної системи неперервної освіти обумовлює актуальність проблеми наступності як прояву систематичності і послідовності здійснення узгодженості багаторівневих освітніх програм і як умови структурування системи неперервної освіти.

Коли говорять про наступність освіти, то насамперед мають на увазі, наступність змісту як неперервний розвиток змістового компоненту, який вбирає у себе загальну логіку розгортання курсу в цілому, створення на кожному з етапів бази для наступного вивчення навчального предмета на більш високому рівні за рахунок розширення та поглиблення тематики, шляхом забезпечення «наскрізних» ліній у змісті, повторенні, пропедевтиці, а також використання принципу концентричності в організації змісту навчальних програм та міжпредметних зв'язків. Проте дослідники зауважують, що ефективність навчального процесу в системі неперервної освіти залежить від розв'язання проблем управлінської, структурно-організаційної, змістової, цільової, технологічної та психологічної наступності.

У контексті неперервної освіти дослідники виокремлюють декілька рівнів наступності: перший рівень – наступність як методологічна закономірність розвитку людини в системі неперервної освіти; другий рівень – наступність як загальнопедагогічний принцип, на основі якого функціонує цілісний педагогічний процес в системі неперервної освіти; третій рівень – наступність як дидактичний принцип, який разом з іншими дидактичними принципами забезпечує цілісне сприйняття дисциплін навчання; четвертий рівень – наступність як окремих методичний принцип навчання [3].

У нашому дослідженні ми розглядаємо *наступність* як зв'язок між різними етапами або ступенями розвитку, сутність якого полягає у збереженні тих чи інших елементів цілого, як системи; як таке співвідношення попередньої і наступної стадії в процесі зміни того чи іншого об'єкта, в основі якого лежить збереження тих чи інших частин, властивостей, характеристик об'єкта.

Наступність виражає часовий і просторовий зв'язок етапів, ступенів педагогічної освіти, їх неперервність і дискретність. У процесі формування готовності вчителів початкової школи до роботи з обдарованими учнями неперервність означає поступальне оволодіння новими знаннями, технологіями, формування професійно і особистісно значущих якостей. Дискретність дозволяє бачити певну завершеність, етапність розвитку.

Наступність є внутрішнім механізмом неперервності у підготовці педагога, що припускає збереження на кожному новому етапі базових знань, умінь, особистісно-професійних якостей як результату попередніх етапів та можливість просування в професійному становленні. На жаль, зміст неперервного формування готовності вчителів початкової школи до роботи з обдарованими учнями в системі вищої та післядипломної педагогічної освіти в даний час не являє собою логічно вибудовану систему і не завжди враховує вимоги наступності.

Сучасний стан освітніх програм підготовки вчителів початкової школи до роботи з обдарованими учнями у системі вищої педагогічної освіти та післядипломної педагогічної освіти (спрямованість, типи освітніх програм; їх актуальність, мета і завдання; засоби їх освоєння і реалізації – форми навчальної діяльності, методи і засоби навчання) вступає в певне протиріччя зі споживачами освіти, в якості яких виступають вчитель початкової школи, суспільство, держава, загальноосвітні навчальні заклади. Це пов'язано з тим, що освітні програми значною мірою характеризуються: автономністю; недостатнім ступенем вираженості особистісно орієнтованої мотиваційної основи, що виявляється в нестійкій мотивації на самореалізацію і саморозкриття

особистості в освітньому процесі; недостатньою мотивацією до творчої діяльності; відсутністю широкої варіативності освітніх програм (освітніх маршрутів), обумовлених потребами вчителів початкової школи у затребуваних формах, методах і засобах їх освоєння. Тому «поєднання» потреб особистості, системи освіти, суспільства, держави необхідно здійснювати на засадах наступності як процесу і результату послідовного і системного взаємозв'язку («стикування») освітніх програм. При цьому наступність як процес передбачає взаємозв'язок освітніх програм з урахуванням їх співвідпорядкованості в системі вищої педагогічної освіти та післядипломної педагогічної освіти. Результатом цього є мотиваційно-ціннісна траєкторія людини з освоєння та придбання соціокультурного досвіду, загальна і професійна освіта, адаптація до мінливих соціально-економічних умов. Наступність як результат забезпечує різноманіття форм взаємодії нових видів освітніх програм з типовими, які реалізуються в системі вищої педагогічної освіти та післядипломної педагогічної освіти, забезпечуючи необхідність і достатність варіативних освітніх траєкторій людини, не обмежених ні в часі, ні у формі освіти. Стосовно до результату наступність освітнього процесу корелює з віковим фактором, що змінює цілеспрямованість освітніх стратегій людини як особливої форми її активності протягом усього життя.

У процесі вирішення дослідницького завдання нами був обґрунтований *принцип наступності*, реалізація якого сприяє забезпеченню неперервності, цілісності у формуванні готовності вчителів початкової школи до роботи з обдарованими учнями у системі вищої педагогічної освіти та післядипломної педагогічної освіти [5]. Наступність процесів формування у вчителів початкової школи зазначеної готовності в системі «вища педагогічна освіта – післядипломна педагогічна освіта» розглядається нами як один з найважливіших методологічних принципів. Реалізація наступності дозволить, з одного боку, виробити взаємозв'язок між структурними компонентами освітнього процесу в системі «ВНЗ – ППО», спрямованого на формування у педагогів зазначеної готовності, а з іншого – сприятиме розробці та реалізації вчителем індивідуального педагогічного маршруту протягом всього професійного життя.

Наступність процесів формування у студентів та вдосконалення у вчителів готовності до роботи з обдарованими учнями забезпечується за рахунок узгодженості та взаємозв'язку цілей, змісту, методів організації професійно-педагогічної підготовки вчителів у педагогічному ВНЗ і закладах післядипломної освіти та завдяки дотриманню наступних умов:

1. *Урахування наявного рівня готовності до роботи з обдарованими учнями і послідовне його підвищення.* Процес формування готовності до роботи з обдарованими учнями в системі неперервної педагогічної освіти має будуватися з урахуванням рівня розвитку у вчителів всіх компонентів даної готовності. Навчання на курсах має сприяти послідовному підвищенню рівня готовності педагогів: від накопичення ними знань з психології і педагогіки здібностей та обдарованості, формування внутрішньої мотивації через розвиток умінь створювати суб'єкт-суб'єктні відносини та продуктивне спілкування з обдарованими учнями і далі до набуття досвіду конструювати навчально-виховний процес відповідно до індивідуальних навчальних можливостей і потреб учнів, стимулювати розвиток їхньої особистості, створювати педагогічно доцільне розвивальне середовище, працювати в невизначеній ситуації тощо.

2. *Опора на досвід.* Специфіка системи підвищення кваліфікації у порівнянні з іншими ланками неперервної освіти полягає у тому, що в якості слухачів тут виступають професійно підготовлені люди, які володіють певним рівнем знань, умінь, навичок, практичного досвіду. Тому організація формування готовності вчителів до роботи з обдарованими учнями в системі післядипломної педагогічної освіти має відповідати вимогам до навчання дорослих щодо урахування їх характерних особливостей. Зупинимось на них детальніше. Як відомо, слухач курсів підвищення кваліфікації – це працюючий вчитель з притаманними йому особливостями «дорослого учня», які обґрунтовані у вітчизняній і зарубіжній андрагогіці: він усвідомлює себе самостійною особистістю, що відбулася; знаходиться на вищому щаблі соціалізації, володіючи значним життєвим, професійним і соціальним досвідом, який стає важливим мотивом професійного зростання; готовий до навчання (мотивація визначається прагненням у процесі навчальної діяльності вирішити свої не лише професійні, а й соціально-психологічні проблеми, що виникають у процесі професійної взаємодії); орієнтований на невідкладну реалізацію отриманих знань, умінь, навичок і набутих здібностей; навчальна діяльність значною мірою обумовлена необхідністю прийняття оптимальних професійних рішень, тому його перш за все цікавлять базові принципи вибору таких рішень [4].

Тому у даному випадку особливого значення набуває опора на досвід. У професійному досвіді працюючого вчителя вже є певний набір рішень педагогічних завдань щодо роботи зі здібними учнями. Ці рішення можуть бути знайдені вчителями емпірично і охоплювати лише окремі аспекти організації взаємодії педагога і здібних учнів. У процесі вдосконалення готовності до роботи з обдарованими учнями даний досвід може бути тією підставою, на якій будуть збудовані

нові знання, освоєні ефективні технології діяльності. У зв'язку з цим однією з найважливіших умов успішного вдосконалення готовності вчителів початкових класів до роботи з обдарованими учнями є «інтеграційне узгодження» наявних і нових знань і умінь вчителя. Реалізація принципу інтеграційного узгодження припускає: а) виявлення подібності й відмінностей між вже сформованими у вчителя психолого-педагогічними знаннями, вміннями і досвідом та тими, що здобуваються на курсах підвищення кваліфікації; 2) рефлексію, збагачення професійного досвіду педагога новими науковими смислами.

3. *Цілісний характер процесу формування готовності до роботи з обдарованими учнями.* Процес формування готовності педагогів до роботи з обдарованими учнями не обмежується періодом їх навчання в бакалавраті й магістратурі у педагогічних ВНЗ та на курсах підвищення кваліфікації. Обмін досвідом і співпраця педагогів здійснюється й у міжкурсовому супроводі, упродовж навчального року на щомісячних групових та індивідуальних консультаціях, під час відвідування й обговорення уроків у базових загальноосвітніх навчальних закладах.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Отже, у педагогічній теорії поняття наступності розглядається багатогранно: як методологічний принцип, який відіграє сполучну роль в теорії пізнання, як загальнопедагогічний принцип, що забезпечує нерозривний зв'язок між окремими складовими, етапами і ступенями навчання, як дидактичний принцип, що детермінує зміни змісту навчання, методів викладання навчальних дисциплін, способів і засобів формування умінь, а також реалізацію принципів науковості, доступності й послідовності навчання.

Список використаних джерел і літератури / References:

1. Архипова С. В. Проблема преемственности в образовании: социологический подход / С. В. Архипова // Известия высших учебных заведений. Социология. Экономика. Политика. – Тюмень: Изд-во ТГНУ. – 2008. – № 4 (19). – С. 86–88. / Arhipova S. V. *Problema preemstvennosti v obrazovanii: sociologicheskij podhod (The problem of succession in education: a sociological method)*, Izvestiya vy'sshix uchebnykh zavedenij. Sociologija. Ekonomika. Politika., Tyumen': Izd-vo TGNU, 2008, № 4 (19), pp. 86 – 88. [in Russian]
2. Гнезділова К. Еволюція принципу наступності навчання в педагогічній теорії / К. Гнезділова // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : зб. наук. праць / Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. – Вип. 20 – Умань : РВЦ «Софія», 2007. – С. 92–97. / Hnezdilova K. *Evoliutsiia pryntsyphu nastupnosti navchannia v pedahohichnii teorii' (The evolution of the principle of succession of training in pedagogical theory)*, Psykhologo-pedahohichni problemy sil's'koi' shkoly, Uman', 2007, Vyp. 20, pp. 92–97. [in Ukrainian]
3. Сманцер А. П. Преемственность в системе непрерывного образования: Метод. рекомендации для студентов педагогических отделений ун-та / А. П. Сманцер. – Минск: Ротапринт БГУ, 1991. – Ч. 1. – 40 с. / Smantser A. P. *Preemstvennost' v sisteme nepreryvnogo obrazovaniya (Succession in the system of continuing education)*, Minsk: Rotaprint BGU, 1991, Ch. 1. 40 p. [in Russian]
4. Ничкало Н. Г. Андрагогіка в системі педагогічних наук / Нелля Ничкало // Освіта дорослих : теорія, досвід, перспективи : зб. наук. пр. / [наук. рада : Кремень В. Г., Луговий В. І., Зязюн І. А. та ін.] ; АПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих, відділ андрагогіки. – К., 2009. – Вип. 1. – С. 7 – 20. / Nychkalo N. H. *Andrahohika v systemi pedahohichnykh nauk (Andragogy in the of system of pedagogical disciplines)*, Osvita doroslykh : teoriya, dosvid, perspektyvu, K., 2009, Vyp. 1, pp. 7 – 20. [in Ukrainian]
5. Ушмарова В. В. Методологічні основи вдосконалення готовності вчителів початкової школи до роботи зі здібними учнями в системі післядипломної педагогічної освіти / В. В. Ушмарова // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. пр. / [редкол.: Т. І. Сущенко (голов. ред.) та ін.]. – Запоріжжя : КПУ, 2015. – Вип. 42 (95). – С. 390 – 397. / Ushmarova V. V. *Metodologichni osnovy vdoskonalennia hotovnosti vchyteliv pochatkovoї shkoly do roboty zi zdbnymy uchniamy v systemi pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity (Methodological bases of improvement of preparedness of primary school teachers to work with pupils in a system of Postgraduate Education)*, Pedagogika formuvannia tvorchoї osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh, Zaporizhzhia : KPU, 2015, Vyp. 42 (95). pp. 390 – 397. [in Ukrainian]

Дата надходження статті: «27» жовтня 2015 р.

Стаття прийнята до друку: «18» листопада 2015 р.

Рецензенти:

Гавриш І. – доктор педагогічних наук, професор
Гриньова В. – доктор педагогічних наук, професор

Ушмарова Вікторія – докторант кафедри теорії і методики професійної освіти Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, кандидат педагогічних наук, доцент, e-mail: victoria.uschmarova@gmail.com

Ushmarova Viktoriia – doctoral candidate of the theory and methodology of professional education department of H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, candidate of pedagogics, assistant professor, e-mail: victoria.uschmarova@gmail.com